

OKTOBER 2016 | #08 |

“WIE BEN IK?”

DE INVLOED VAN PLAATSING OP DE IDENTITEITSVORMING VOLGENS JEUGDZORGVERLATER

Ilse Luyten

De invloed van plaatsing op de identiteitsvorming is geen nieuw thema. Onderzoekers uit verschillende disciplines hebben reeds onderzoek gedaan naar identiteit en de implicaties van opsluiting op de identiteitsvorming of –verandering. De laatste jaren hebben we al meer inzicht vergaard over het leven van *jonge* jeugdzorgverlaters (18-25 jaar) die de grote stap naar zelfstandig wonen hebben gezet. Het verhaal van oudere jeugdzorgverlaters kreeg nog maar weinig gehoor. Toch zijn er indicaties dat een lange-termijn perspectief nieuwe inzichten kan opleveren.

Dit onderzoek focust op het leven van jeugdzorgverlaters op lange termijn. We deden diepte-interviews met 20 jeugdzorgverlaters met een leeftijd tussen 22 en 58 jaar. Plaatsing heeft een iatrogen effect op het leven van jeugdzorgverlaters. De ‘*pains*’ beschreven in de penologische literatuur worden in dit onderzoek bevestigd. Maar daarnaast kan een uithuisplaatsing ook een voedingsbodem zijn voor persoonlijke groei. Ondanks de leeftjidsverschillen merken we veel gelijkenissen in de perceptie op plaatsing. Toch zien we ook dat de perceptie kan veranderen wanneer de betrokkenen ouder worden.

ILSE LUYTEN is in 2012 als klinisch psychologe afgestudeerd. Momenteel is ze als doctoraatsstudent verbonden aan de Vakgroep Crime and Society (CRiS) van de Vrije Universiteit Brussel. Haar onderzoek focust zich op de betekenis van jeugdbeschermingsinterventies voor meerderjarige jeugdzorgverlaters.

Justitie en veiligheid/ Justice et sécurité,
info@jsjv.be, www.jsjv.be, ISSN : 2406-6931

INTRODUCTIE

Elk jaar verlaten zo'n 5000 kinderen de (buiten)gerechtelijke hulpverlening (Jongerenwelzijn, 2016), resulterend in een grote groep jeugdzorgverlaters die met een jeugdbeschermingsverleden voortleven. Het verhaal van deze groep kreeg lange tijd geen gehoor (Abrams, 2010; Hyde & Kammer, 2009; Tausig, Clyman, & Landsverk, 2001). Vanaf de jaren '70 komt daar stilaan verandering in door de opkomst van nieuwe psychologische en pedagogische ontwikkelingen, kinderrechtenverdragen, enz. (zie o.a. Kinderrechtswinkel, 1989; Koops, 2004; Van den Bergh, 1998). De laatste jaren hebben we al meer inzicht vergaard in het leven van jonge jeugdzorgverlaters (18-25 jaar) die de grote stap naar zelfstandig wonen hebben gezet (Audenhove & Vander Laenen, 2011, 2014, 2015; Stein, 2014). Het verhaal van oudere jeugdzorgverlaters is nog minder bekend.

Het lopende onderzoek naar 'de beleving en de (onbedoelde) gevolgen van plaatsing¹ tijdens de kindertijd'², dat wij in deze bijdrage willen voorstellen, probeert een eerste verkennend onderzoek in Vlaanderen te doen naar het leven van jeugdzorgverlaters (21 – 70 jaar). Om inzicht te krijgen in de perceptie van de jeugdzorg en het verdere levenstraject door de ogen van jeugdzorgverlaters, hielden we diepte-interviews met verschillende *jeugdzorgverlaters* die in contact zijn gekomen met de Bijzondere Jeugdzorg³ of/en de jeugdrechtbank (hierna jeugdbescherming genoemd) tijdens de na-oorlogse periode. Op basis van een eerste thematische analyse van de levensverhalen van deze jeugdzorgverlaters viel op dat de invloed op de identiteitsvorming een dominant en terugkerend thema was. Bestaande literatuur gaat voornamelijk in op de beknotting van de identiteit en het lijden dat opsluiting met zich meebrengt (zie o.a. Crewe, 2011; Goffman, 1991; Sykes, 2007). Met deze bijdrage willen we naast verlieservaringen ook andere gevolgen van plaatsing op de identiteitsvorming bekijken en dit vanuit een lange-termijn perspectief.

Deze bijdrage start met een korte schets van het concept 'identiteit'.

1 Kinderen en jongeren kunnen door een jeugdrechter (gedwongen) of door het voormalige Comité Bijzondere Jeugdzorg (vrijwillig) in diverse voorzieningen zolang nodig geplaatst worden. Onder een residentiële plaatsing vallen vb. weeshuizen, gezinsvervangende tehuizen, medische pedagogische instituten, observatiecentra, behandelcentra, gemeenschapsinstellingen, pleegzorgplaatsingen in een gezin, enz.

2 Dit onderzoek maakt deel uit van het Interuniversity Attraction Pole project (P7/22) «Justice & Populations: The Belgian Experience in International Perspective, 1795-2015» dat gefinancierd wordt door Belspo (België).

3 Sinds 1 maart 2014 is het hulpverleningslandschap drastisch veranderd. Het decreet Integrale Jeugdhulp werd vanaf dan in de praktijk gebracht. Het heeft de bedoeling om voorzieningen beter met elkaar samen te laten werken met als doel wachtlijsten te beperken of zelfs weg te werken. Alle hulpvragen komen door de Intersectorale toegangspoort en worden vanaf daar naar de juiste instanties 'achter de poort' doorverwezen. De Comités Bijzondere Jeugdzorg werden sinds dit decreet afgeschaft. We gebruiken in deze bijdrage wel nog deze term, aangezien de participanten in dit onderzoek nog in contact kwamen met deze organen die van kracht waren vóór de invoering van dit nieuwe decreet.

Vervolgens worden de onderzoeksparticipanten toegelicht. Daarna worden de bevindingen uit het onderzoek weergegeven. Concluderend stellen we de vraag op welke manier ons onderzoek kan bijdragen tot nieuwe bevindingen rond dit thema. We hopen daarbij dat onze inzichten kunnen bijdragen tot het debat over praktijken binnen de jeugdzorg vandaag en de lange termijneffecten die hieraan gelinkt zijn.

IDENTITEIT

Het concept 'identiteit' en de constructie van het 'zelf' krijgen zowel binnen de academische wereld als daarbuiten veel aandacht (Callero, 2003; Hammack, 2008). Er zijn dan ook verschillende opvattingen wat identiteit, en meer bepaald het 'zelf', betekent of inhoudt. De eerder 'modernistische' visies gaan er van uit dat het 'zelf' 'een geïsoleerd, in zichzelf besloten subject' is (Sermijn, 2008). Het 'zelf' is vanuit deze stroming iets dat vastligt en gevonden kan worden (Winter & Cohen, 2005). In ons onderzoek echter, wordt het concept 'identiteit' en het 'zelf' vanuit een postmoderne insteek – en meer bepaald het sociaal-constructionisme – benaderd. Vanuit deze insteek bestaat een individu uit een meervoudig zelf, dat niet geïsoleerd, maar ingebed is in een socio-culturele en historische context (Anderson, 2007; Lincoln & Guba, 2003; Sermijn, 2008). De interrelationele verwachtingen die er zijn bepalen eveneens mee de inhoud van het verhaal dat iemand brengt (Pasupathi, 2001). Een persoon construeert en reconstrueert zich in een context en kan daar niet los van gezien worden (Abrams, 2010; Bruner, 2004; Pasupathi, 2001; Sermijn, Loots, & Devlieger, 2005). Het 'zelf' wordt dus mee gevormd door deze context, maar heeft daarin wel nog zijn eigen bewegingsruimte. In tegenstelling tot de visie van Foucault waar het 'zelf' wordt gedomineerd en zelfs enkel het directe gevolg is van (instituti-onele) macht (Callero, 2003; Foucault, 2010), is het 'zelf' geen robot, maar een 'agent' of reflexief persoon die ondanks de invloed van de context, ook zelf keuzes maakt (Rowe, 2011). Hammack (2008) geeft een geïntegreerde definitie van identiteit die aansluit bij onze visie:

“Identiteit wordt gedefinieerd als een ideologie dat eigen gemaakt door het individuele verbondenheid met het maatschappelijke discours, tot uiting komend in een persoonlijk verhaal dat geconstrueerd en gereconstrueerd wordt over de levensloop heen binnen de grenzen van de sociale interactie en sociale praktijken.” (vrije vertaling; p. 223)

Het meervoudige zelf kan soms *kiezen* voor één (tijdelijk) coherent verhaal. Desondanks is dat verhaal niet *het* verhaal, maar één van de zovelen. Er is telkens de mogelijkheid om de inhoud ervan aan te passen (Bruner, 2004; Sermijn, 2008; Sermijn et al., 2005).

Het meervoudige zelf kan soms kiezen voor één (tijdelijk) coherent verhaal. Desondanks is dat verhaal niet *het* verhaal, maar één van de zovelen. Er is telkens de mogelijkheid om de inhoud ervan aan te passen (Bruner, 2004; Sermijn, 2008; Sermijn et al., 2005).

In dit onderzoek nemen we een narratief standpunt in met betrekking tot het concept 'identiteit'. Dit wil zeggen dat identiteit wordt beschouwd als een levensverhaal, “het leven zoals het herinnerd wordt, zoals er over gedacht wordt door het individu” (Habermas & Bluck,

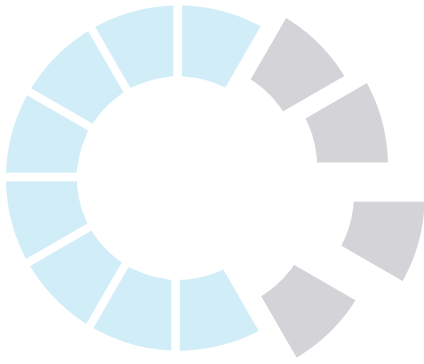
2000, p. 748). Zoals Burke (1991) omschrijft, kan identiteit begrepen worden als de betekenissen die een persoon aan zichzelf geeft binnen een bepaalde positie of rol (vrije vertaling; p. 837). Door het vertellen van verhalen construeren we wie we zijn in relatie tot de samenleving⁴ en anderen; we geven betekenis aan ons leven. Verhalen bevatten niet alleen ervaringen uit het verleden, maar leveren ook manieren om deze ervaringen een (tijdelijke en coherente) betekenis te geven (Miyahara & others, 2010). De identiteit is bovendien een integratie van verschillende (mogelijks conflicterende) rollen die we kunnen aannemen in relatie tot anderen en over de tijd heen.

JEUGDZORGVERLATERS ALS ONDERZOEKSPARTICIPANTEN

Deze bijdrage neemt de verhalen van 20 jeugdzorgverlaters onder de loep. Deze verhalen zijn een co-constructie die tot stand kwam tijdens één of meerdere diepte-interviews; deze gingen voornamelijk aan huis door en duurden telkens twee tot vijf uur lang. De jeugdzorgverlaters hebben een leeftijd variërend tussen 22 en 58 jaar. De gemiddelde leeftijd bedraagt 39 jaar. Zij werden enerzijds gevonden via organisaties die werkzaam zijn binnen het jeugdhulpverleningslandschap, anderzijds zorgde ook een oproep via sociale mediakanalen en binnen eigen netwerken voor een belangrijke steekproefmethode. Vanuit dit onderzoek wordt er niet gestreefd naar de veralgemening dan wel de diversiteit binnen verhalen en transfereerbaarheid van de resultaten.

Tabel 1: Overzicht van factoren zoals geslacht, leeftijd, duur plaatsing, aantal maatregelen en reden van contact met jeugdbescherming per respondent.

Participant ⁵	Geslacht leeftijd	Huidige leeftijd	leeftijd 1e contact	duur plaatsing	Aantal plaatsingen	Reden
Ben	M	22	10	11	7	POS
Peter	M	37	6	15	2	POS
Marc	M	39	18	3	1	POS
Eddy	M	43	6	1	1	POS
Johan	M	54	16	2	2	MOF
Frank	M	54	5	16	1	POS
Karolien	V	22	16	5	2	POS
Celine	V	26	14	7	8	POS
Femke	V	31	12	6	3	POS
Mieke	V	31	4	17	3	POS
Vera	V	33	3	15	2	POS
Fien	V	33	14	4	2	POS
Rita	V	34	16	5	2	POS
Mirjam	V	38	6	15	3	POS
Tina	V	39	3	18	4	POS
Roos	V	41	13	8	5	POS
Ilona	V	42	15	3	12	POS
Miranda	V	48	15	5	5	POS
Marie	V	49	17	1	2	POS
Anna	V	58	11	6	5	POS

Een aantal dingen vallen onmiddellijk op (zie Tabel 1):

- 1) Het onderzoek kreeg meer respons van vrouwelijke jeugdzorgverlaters.
- 2) Ondanks de diversiteit aan levensverhalen en – uitkomsten, was de ervaring van één of meerdere uithuisplaatsingen in pleeggezinnen, private of gemeenschapsinstellingen een gemeenschappelijk element in hun jeugdhulpverleningstraject. *Uithuisplaatsingen* is daarom de focus binnen het onderzoek.
- 3) De jeugdbeschermingsmaatregelen werden voornamelijk opgestart omwille van een problematische opvoedingssituatie⁶ (POS): factoren⁷ zoals verwaarlozing (en armoede) (3), seksuele, fysieke of emotionele mishandeling (7); verslavings- en/of psychiatrische problematiek bij de ouders (10) en vechtscheiding (2) lagen voornamelijk aan de basis van een plaatsing. Van de twintig participanten kwam er één in contact met de jeugdrechtbank omwille van een als Misdrijf Omschreven Feit (MOF). Druggebruik en onbuigzaamheid lagen bij deze participant voornamelijk aan de basis van een residentiële plaatsingsmaatregel. Deze ervaringen vóór de uithuisplaatsing zullen de beleving ervan mee beïnvloeden.
- 4) We hebben een variëteit in de aanvang van hulp binnen de trajecten. Enerzijds heb je jongeren die jong en vroeg geplaatst zijn, vaak binnen een gedwongen kader. Anderzijds heb je de adolescentengroep die later instroomt in het jeugdbeschermingstraject.
- 5) De duur van de hulp verschilt ook sterk. Sommige jongeren verblijven heel hun jeugd in residentiële voorzieningen. Voor andere jongeren bleef deze hulp eerder van korte duur.

Er zijn ook kritieken te formuleren op levensverhaalonderzoek. Deze hebben vaak betrekking op de accuraatheid en betrouwbaarheid van zulke verhalen, omwille van 'het probleem van vergeten' (Richie, 2003; Yow, 1994). Het is bovendien zo dat hun jeugdhulpverleningsverleden bij sommigen nog vers in het geheugen zit en bij anderen dit al langer geleden is (zie ook Hood & Joyce, 1999). Het is echter niet onze intentie de historische waarheid te achterhalen (de feiten), maar we willen eerder weten hoe men vanuit het heden terugblijkt op levensgebeurtenissen in hun leven. Wat een persoon vandaag vertelt, is nl. een combinatie van het heden en het verleden: het geeft aan wat relevant was toen, maar eveneens zegt het iets over hoe de persoon nu in het leven staat. Wanneer de context van het heden verandert, zal ook de invalshoek om te kijken naar het verleden veranderen (Abrams, 2010). Verhalen 'zeggen namelijk minder over de feiten dan over betekenisgeving' (Portelli, 1998, p. 67, vrije vertaling). Door het beluisteren van deze verhalen, denken we een "*rijk en genuanceerd pallet*" aan inzichten, verhalen en betekenisgevingen te bekommen (Carrette, 2008, p. 18). Het kan een eerste manier zijn om meer inzicht te vergaren in hoe men het traject heeft beleefd en dit in verschillende historische periodes (jaren '50 tot het heden). Longitudinaal onderzoek kan op dat historische aspect nog rijkere informatie geven, maar omwille van de beperkte periode van dit onderzoeksproject, de arbeidsintensiviteit en financiële uitdagingen, was zulk onderzoek niet mogelijk.

IDENTITEIT EN BETEKENISGEVING IN DE VERHALEN VAN JEUGDZORGVERLATERS

Kinderen zijn volop in ontwikkeling wanneer ze geplaatst worden in een voorziening. Ze komen niet als een onbeschreven blad daar terecht: ze komen in de voorziening met een cultuur die ze reeds in de wereld buiten de voorziening hebben ontwikkeld (vrije vertaling; Goffman, 1991,

⁶ Nu wordt gesproken van een verontrustende Opvoedingssituatie (VOS). We gebruiken echter de term POS, omdat de respondenten in contact kwamen met het jeugdbeschermingssysteem toen deze term nog gebruikelijk was.

⁷ Meestal zijn er meerdere factoren die worden aangegeven door de respondent betreffende de problematische gezinscontext

p. 23). Er wordt verwacht dat ze zich zullen aanpassen aan de nieuwe cultuur die zich (grotendeels) voltrekt binnen de muren van de instelling. De nieuwe context kan de identiteitsontwikkeling alleszins uitdagen (Pals, 2006; Rowe, 2011). “Wie ben ik?” is voor hen geen evidente vraag om te beantwoorden (Schofield, 2001).

In deze bijdragen delen we het complexe kluwen aan informatie op in twee grote luiken. Enerzijds lijkt de uithuisplaatsing een plaats van verlies (4.1.) In dit deel bespreken we aspecten die zorgen voor een eerder ‘negatieve’ invloed op de betekenisgeving van het ‘zelf’. Diverse onderzoeken gaven reeds aan dat detentiespecifieke variabelen een rol spelen in de manier waarop een persoon in het systeem reageert en handelt (Crewe, 2011; Goffman, 1991; Sykes, 2007). Deze pains kunnen een gedetineerde frustreren en depriveren. Ondanks het feit dat deze onderzoeken gebeurden bij volwassenen gedetineerden in gevangnissen, komen veel van deze pains desalniettemin terug in de verhalen van de jeugdzorgverlaters. Deze factoren lijken inherent te zijn aan het systeem van opsluiting en vrijheidsberoving.

Hoewel het bestaande (penologische) onderzoek voornamelijk focust op pains, merken we dat de jeugdzorgverlaters een meer genuanceerd beeld geven over hun uithuisplaatsing. Er zijn ook heel wat elementen die respondenten aangeven die zorgen voor herstel en verbetering in hun leven. Deze facetten plaatsten we onder het tweede luik, nl. de plaatsing als voedingsbodem voor persoonlijke groei (4.2).

De betekenis die aan uithuisplaatsing binnen hun leven wordt gegeven, is zowel van positieve, negatieve als ambivalente aard.

PLAATSING, EEN HOOP VERLIESERVARINGEN

De plaatsing is voor veel respondenten een schokkende gebeurtenis. Het vergt een sterk aanpassingsvermogen om in de nieuwe setting een nieuw leven uit te bouwen. De plaatsing zorgt vaak voor een abrupt einde van het gezinsleven. Ze verliezen op dat moment bovendien niet alleen familie en vrienden (zie punt b.), maar ook alles wat hen ‘thuis’ deed voelen:

“maar dat had misschien niet zo ingrijpend mogen zijn. Want wij mochten in het weekend niet meer naar huis. Alé, we hadden ook heel veel dieren waar ik heel hard aan gehecht was en dan komde in een grootstad waar nog met moeite een vogelke vliegt. Dat was zo, alé, dat was zo van het ene uiterste naar het andere.” (Fien, 33 jaar)

Veel jeugdzorgverlaters vinden de term jeugdbescherming dan ook niet altijd correct. De vele verlieservaringen kunnen ervoor zorgen dat de uithuisplaatsing gepercipieerd wordt als een *straf* in plaats van een *jeugdbescherming*.

VERLIES VAN EIGENHEID: HET MORTIFICATIEPROCES

Verlieservaringen werden reeds door Goffman (1991) beschreven in het boek *Asylums*. Daarin spreekt hij over het mortificatieproces van personen die in een totaal instituut⁸ verblijven: *“een serie van vernederingen, kleineringen, beschadigingen van het zelf. Zijn zelf is systematisch, doch onbewust, (af)gebroken (vrije vertaling; Goffman, 1991, p. 24). Ook*

⁸ “A total institution may be defined as a place of residence and work where a large number of like-situated individuals, cut off from the wider society for an appreciable period of time, together lead an enclosed, formally administered round of life.” (Goffman, 1991, p. 11)

de pains of imprisonment' lichten dit verlies toe (Crewe, 2011; Sykes, 2007). We gaan op enkele gerelateerde aspecten in.

De persoonlijke identiteit wordt gekneeld en 'geinstitutionaliseerd' (Crewe, 2011; Goffman, 1991; Irwin & Owen, 2005; Sykes, 2007). *Institutionalisering* verwijst naar "handelingen en acties van individuen [die] gestroomlijnd worden binnen een geheel van vaste patronen en structuren" (De Wilde & Vanobbergen, 2012, p. 14). Men wordt een "*collectief lichaam*", waarbij de kinderen zich gedragen als één lichaam (De Wilde & Vanobbergen, 2012, p. 41). Dit betekende ook het verlies van de eigen identiteit (Heijst, Derks, & Monteiro, 2010). Dit collectieve lichaam zien we eerder terugkomen in de verhalen van de oudere respondenten die in een totale (religieuze) institutie terechtkwamen, evenals jeugdzorgverlaters (jong en oud) die in een gesloten gemeenschapsvoorziening hebben verbleven. Persoonlijke bezittingen werden afgenomen of ingeperkt. In de plaats daarvan, kregen ze allemaal dezelfde kleren en producten. De oudere respondenten spreken van dezelfde zwembroek, hetzelfde schrijfgerief, hetzelfde kapsel, hetzelfde uniform, enz. Anderzijds vertellen zowel de oudere als jongere jeugdzorgverlaters dat ze geen keuze hadden in de soort shampoo, tandpasta, enz. Ondanks eventueel andere beweegredenen (economisch dan wel pedagogisch⁹), blijft het gevoel hetzelfde: een gebrek aan eigenheid en aan keuze.

Respondenten spreken ook over het verlies van menselijkheid en de degradatie in status (zie ook Bosworth, 2012; Goffman, 1991; Sykes, 2007). Dit komt in een meer fysiek zichtbare vorm tot uiting in de verhalen van de oudere respondenten, vb. door het krijgen van een nummer die ze in hun gerief moesten naaien. Andere (ook jongere) respondenten spreken eerder over zich "een cijfer", "een robot", "een dossier" voelen: een gevoel van verlies van menselijkheid van eerder psychische aard (Crewe, 2011; Unrau, Seita, & Putney, 2008). Het ontmenselijken van individuen wordt bovendien gerelateerd aan het gevoel weinig eigen inbreng te hebben (Delens-Ravier, 2005; Den Otter, 1963):

"Maar als je een bevel geeft, worden dat robots en uit de bijzondere jeugdzorg komen alleen maar robots." (Ben, 22 jaar).

De hiërarchische machtsdimensie tussen de opvoeders en de jongeren is duidelijk zichtbaar (zie ook De Wilde & Vanobbergen, 2012; Foucault, 2010; Goffman, 1991). Vooral het gebruik van het geschreven dossier draagt bij tot een ononderbroken controle. Alles wordt gerapporteerd en de mens wordt tot 'geval' gereduceerd:

"Ik denk dat ze mij... wel, ge werd constant geëvalueerd he. Door de opvoeders, alles werd genoteerd. Ge zag dan de sociale assistente om de zoveel tijden. Maar eigenlijk werd er u niks gevraagd he. Er werd u ook niks meegedeeld." (Johan, 53 jaar)

Bovendien heeft een groot deel van de respondenten het gevoel dat er overwegend aandacht is voor de negatieve aspecten (problemen, diagnoses, enz.) van de persoon in kwestie (zie ook Crewe, 2011). De jarenlange confrontatie met de negatieve aspecten van henzelf, kan

zorgen voor een verandering in de manier waarop men naar zichzelf kijkt (zie ook Unrau et al., 2008). Dit aspect zien we ook terugkomen in de verhalen van jeugdzorgverlaters. Ben, een jongeman van 22, getuigt:

“Ge wordt enkel maar op uw negatieve kanten gewezen. Ze zeggen bijvoorbeeld nooit van: ah, dat zijn uw sterke punten. Nee, elke avond komen ze letterlijk met een checklist, 4 of 5 werkpunten, plus, plus-min, of een minneke en dan ligt dat daar op uw kamer. Maar ik ben geen auto of zo dat naar de keuring gegaan is. Ge moet me niet zitten checken enzo he. Dat is geen manier om met kinderen om te gaan. [...] Weet gij wat voor een impact dat dat heeft? Die hangen echt af van die lijst. Wat op die lijst staat, definieert hun. [...]. Ge begint te geloven dat er altijd een probleem moet zijn voor uw leven te laten functioneren. En dat is eigenlijk helemaal niet waar.”

Wanneer jongeren in een voorziening terecht komen, kan de plaatsing an sich reeds een bevestiging geven van een gevoel dat ze reeds hadden: “ik ben een slecht kind (en daarom word ik geplaatst)”. Dit heeft bij sommige respondenten geleid tot een (blijvend) negatief beeld van zichzelf. Sommigen hebben zelfs het gevoel dat ze zich moeten blijven bewijzen:

“Als ik dat niet doe, dan heb ik het gevoel: ik ben een egoïst... en dan gaan ze denken dat ik niet goed ben, terwijl... eigenlijk hoeft dat niet. Eigenlijk hoef ik mij niet continu zo te voelen.” (Ilona, 42 jaar)

Het gevoel van een ‘kind uit een instelling’ te zijn kan andere rollen op de achtergrond schuiven. Doordat ze zichzelf gaan definiëren als dusdanig, kan ertoe leiden dat men zichzelf ook anders gaat ‘voelen’ dan “het normale kind” buiten de voorziening. Dit kan het gevoel geven dat je een stuk verliest van het ‘normaal’ zijn (Goffman, 1991; Unrau et al., 2008). Het verzwijgen van hun instellingsverleden maakt hen normaler. Mensen kennen hun verleden niet. Geen vreemde blikken, geen vervelende vragen. Men kan een nieuw leven beginnen, de normaliteit keert terug.

VERLIES VAN HET ‘ZORGELOZE’ KIND ZIJN

Jongeren die in contact komen met de jeugdbescherming, groeien anders op dan jongeren die niet met zulke instanties in aanraking komen. Uit onderzoek blijkt dat jongeren binnen de (buiten)gerechtelijke jeugdhulp sneller en in een korter tijdsbestek moeten opgroeien¹⁰: *“En in ene keer moede dan wel heel volwassen worden op een hele korte tijd”* (Fien, 33 jaar). Net deze periode is belangrijk om de identiteit te exploreren en vorm te geven (Arnett, 2007).

Jeugdzorgverlaters vertellen dat ze hun zorgeloze kindertijd en adolescentie verloren¹¹. ... Celine (26 jaar) vindt dat elke puber stommititeiten uithaalt. Ze vraagt zich af waarom zij dat niet mocht: *“waarom wordt dit onmiddellijk geproblematiseerd? De opvoeders moeten eens meer kijken naar hun eigen kinderen. Die puberen toch ook? Waarom wordt dat dan anders gezien?”*.

¹⁰ zie ook Stein (2014) en van der Geest, Bijleveld en Verbruggen (2013).

¹¹ Dit is niet alleen het gevolg van de uithuisplaatsing an sich, maar eveneens de gebeurtenissen voor de uithuisplaatsing spelen daarbij een rol. Vaak konden zij voorheen al geen zorgeloos kind zijn.

DEPRIVATIE VAN SOCIALE CONTACTEN BUITEN EN BINNEN DE VOORZIENING

We bespreken in dit deel zowel het gebrek aan contacten buiten de voorziening alsook het ontmoedigen van sociale contacten binnen de voorziening.

Het contact met belangrijke anderen geeft het gevoel ergens bij te horen. Dit gevoel kan bijdragen tot een deelaspect van de identiteit, namelijk onze sociale identiteit; Het geeft een houvast hoe we ons – als deel van deze groep – moeten gedragen. De voorziening plaatst echter een aantal barrières tussen de jongere in kwestie en de wereld buiten de voorziening (Goffman, 1991; Karmel, 1969; Sykes, 2007). Zeker de oudere respondenten hebben die ervaring, aangezien vaak alle sociale activiteiten ook binnen de voorziening als ‘totale instituut’ doorgingen:

“Dat zag je ook heel vaak, dat ze het contact naar de ouders toe probeerden af te breken, terwijl nu zouden ze dat meer in stand houden, maar daar was het de gelegenheid om dat af te breken.” (Marie, 49 jaar)

“Vrijheidsberoving op je 16e is het ergste wat je kan overkomen. Je hoort vrienden op school praten over hun toffe weekends, feestjes... Dat is het ergste.” (Johan, 54 jaar)

De respondenten vertellen eveneens over het verbreken van het contact met broers en zussen. Dit heeft bij veel jeugdzorgverlaters pijnlijke gevolgen. Vaak zagen ze elkaar jaren niet. Het gebrek aan contact kan leiden tot weinig gemeenschappelijke herinneringen en een mindere hechte band en steun op lange termijn. Doorheen de jaren is de aandacht voor het behoud van deze familiebanden wel toegenomen, maar toch komt dit aspect ook bij jongere respondenten ter sprake. Zij hebben het gevoel in vergelijking met leeftijdsgenoten minder te kunnen deelnemen aan het gezinsgebeuren of sociale activiteiten zoals hobby's, met vrienden of vriendinnen weggaan, bij vrienden blijven slapen enz.

Binnen de voorzieningen worden de contacten tussen de jongeren onderling ook niet altijd gestimuleerd. Uit de gesprekken met oudere jeugdzorgverlaters wordt verteld dat dit was zodat er geen verzet kwam vanuit de groep. Als ze zich te goed met elkaar konden vinden, dan werd dat gezien als een bedreiging voor de macht van de hulpverleners: *“Dan vormde je een blok en dat wouden ze niet” (Marie, 49 jaar)*

Bij de jongere jeugdzorgverlaters is dit eerder om negatieve invloeden te voorkomen. Een te hechte band zou ook contacten met jongeren buiten de groep teniet doen. Toch is het vaak onnatuurlijk om samen te leven en geen vriendschappen op te bouwen:

“In de instelling mochten we niet met elkaar omgaan. Vrienden zijn we niet ook al leven we in hetzelfde huis. [...] Ja, je woont samen, maar mag niet in elkaars privéleven zijn. Ieder voor zich leerden ze ons. “Moei je met je eigen zaken”, zeiden ze dan.” (Femke, 31 jaar)

“In [kinderpsychiatrie], dat was ten strengste verboden om nog maar fatsoenlijk bevriend te geraken of daar een liefje te hebben. Bijvoorbeeld, mijn vriendje, die zag een keer aan mij dat ik het moeilijk had en die wilt mij vastpakken en die pakt mij vast en een of andere stagiair had dat gezien en wij kregen

alle twee gewoon sanctie omdat wij elkaar een knuffel hadden gegeven. Het is belachelijk. Het is zo frustrerend he. Op alle vlak wordt dat stukske wat van u is afgepakt.” (Rita, 34 jaar)

Dit kan bovendien ook gevolgen hebben voor later zoals moeilijkheden hebben om vriendschappen op te bouwen: *“Laat ons vrienden zijn, leer ons wat vriendschap is. Want in ons latere leven gaan we dit nodig hebben. Laat ons niet alleen door het leven gaan”* (Femke, 31 jaar). Anderzijds benoemen sommige respondenten de voorzieningen wel als een negatieve leerschool. In dat opzicht begrijpen ze wel dat opvoeders de contacten misschien willen limiteren, maar anderzijds hebben ze wel de visie dat deze negatieve beïnvloeding eveneens buiten de voorziening kan plaatsvinden.

Omwille van het verlies van de oorspronkelijke omgeving¹², maar eveneens de verschillende plaatsingen, het komen en gaan van verschillende zorgfiguren, enz. is het voor sommige respondenten moeilijk om hun sociale identiteit vorm te geven op lange termijn. Ze zitten met heel wat vragen met betrekking tot welke groep ze nu eigenlijk behoren:

“Heb je moeilijkheden ondervonden met het aspect van: wie ben ik eigenlijk?”

Daar heb ik zelfs nu dat ik veertig ben nog moeilijk mee. Ook gewoon van: tot wie behoor ik nu eigenlijk? Wie zijn eigenlijk mijn ouders? Je zou kunnen zeggen dat ik hoor bij mijn biologische ouders, maar toch voelt dat niet zo. En net hetzelfde met familie? Wie is mijn familie?” (Els, 40 jaar)

Een aantal respondenten hebben veel foto's uit hun kindertijd, omdat voorzieningen, pleeggezinnen of het biologisch gezin deze fotoalbums hebben bijgehouden of gemaakt:

“Ik herinner ook nog goed mijn afscheidsfeestje. Dan hadden ze een fotoalbum gemaakt van mezelf met hun daar en ja, ik kreeg cadeautjes. Dat is me altijd bijgebleven.” (Karolien, 22 jaar)

Toch heeft de meerderheid van de respondenten maar weinig toegang tot zulke documenten. Ook het eigen (buiten)gerechtelijke dossier is niet altijd bereikbaar of hebben ze nog nooit ingekeken¹³. Daardoor blijven ook vragen onbeantwoord over het traject, de familiale omstandigheden, enz. Sommigen beginnen echter aan een langdurige zoektocht naar hun roots. Peter (37 jaar) is daar een voorbeeld van:

Hoe ouder dat ik word, hoe meer vragen dat er komen. Dat je je begint af te vragen hoe dingen eigenlijk zijn gelopen. Ik ben dan ook nieuwsgierig. Daarom ga ik ook voor mezelf op zoek naar antwoorden op onbeantwoorde vragen, om te weten hoe dat het vroeger was enz. Door al dat opzoekingswerk heb ik mijn familie al beter leren kennen en nu kan ik toch al dingen meer begrijpen, ja.

DEPRIVATIE VAN DE SEKSUELE ONTPLOOIING

Veel jongeren brengen hun tijd door in een voorziening tijdens de pubertijd. Door lichamelijke en hormonale veranderingen komen jongeren tot

¹² Dit is zeker het geval wanneer ze ver daar vandaan worden geplaatst.

¹³ zeker de oudere respondenten wisten niet dat ze daar toegang toe hadden. De regelgeving daaromtrent was anders en ze werden daar ook niet over geïnformeerd.

hun seksuele ontplooiing. Toch kan die seksuele ontplooiing onderdrukt worden en zorgen voor problemen op latere leeftijd.

Totale instituties waarbij men in aanraking komt met enkel één geslacht, kunnen leiden tot een deprivatie van heteroseksuele relaties (Goffman, 1991; Sykes, 2007). Frank (54 jaar) sprak tijdens een interview over de homoseksuele betrekkingen tijdens de plaatsing in een voorziening. De manier waarop hij hierover spreekt, verradt het conflict waarin hij zich begeeft. Langs de ene kant zegt hij dat het seksueel gedrag 'niet door de beugel kan', maar anderzijds was het in die context wel een normaal gedrag van experimenteren. Bovendien vertelt hij dat dit een groot geheim was en dat dit niet verteld werd:

“Natuurlijk, een keer dat je ouder wordt, ik ga daar eerlijk in zijn tegenover u, leerde uw pubertijd kennen, en toen, ja, zijn er wel soms een keer dingen gebeurd .die niet door de beugel kunnen, maar ja, als ge niks anders kent. Dan doen we dat soms. Ik heb het over homoseksualiteit nu he. Maar als ge niks anders kent... Ge deed dat wel soms een keer. Maar dat wilt daarvoor niet zeggen dat ik homo ben he. Ik ben geen homo. Ik bedoel, ik heb daar wel ervaringen mee gehad. Maar als in mijn pubertijd... omdat ge ni anders kent he. Dus ge had geen andere keuze he. Maar dat werd ook dood gesmoord he, in die instelling. Dat waren geheimpjes he. Dat werd niet rondverteld he, versta je wat ik bedoel? Ge leert heel uw lichaam ontdekken. En ja... dat, ik vind dat maar normaal!! Maar daarvoor zijt ge geen homo...” (Frank, 54 jaar)

Anderzijds spreken jeugdzorgverlaters over de beperkte seksuele voorlichting die ze kregen. Ouderen onder hen vinden dat ze 'voor de domme werden gehouden' en weinig wisten van hun seksuele ontplooiing. Soms werden er angsten ontwikkeld om deze natuurlijke seksuele ontwikkeling tegen te gaan. Dit was voornamelijk in katholieke voorzieningen waarin seksualiteit een taboe was. Ook jongere (vrouwelijke) jeugdzorgverlaters moesten verplicht de pil nemen op hun zestiende. Dit had een stigmatiserend effect. Anderzijds konden sommige jeugdzorgverlaters begrijpen dat voorzieningen maatregelen namen, aangezien er veel tienerzwangerschappen waren in de voorziening.

STIGMATISERING IN ONDERWIJS EN TEWERKSTELLING

Veel jongeren haken af van school. Dit heeft met diverse facetten te maken. Enerzijds horen we het terugkerend verhaal van te weinig aangemoedigd te worden in hun eigen kunnen. Diverse jeugdzorgverlaters eindigen met een lagere studie dan ze eigenlijk oorspronkelijk zouden aankunnen, mits aanmoediging en ondersteuning. Zo vertelt ook Frank, dat hij omwille van slechte punten¹⁴ (60%) naar het buitengewoon onderwijs moest gaan. Hij moest bijgevolg een studie doen die hij niet graag wilde doen en eindigde uiteindelijk met een getuigschrift en geen diploma. Tijdens zijn leven werd hij vaak geconfronteerd met de vraag waarom hij buitengewoon onderwijs heeft gedaan. Hij was toch niet zo dom? Als anderen hem daar op aanspraken, moest hij naast zijn schoolloopbaan dus ook vertellen dat hij geplaatst was geweest (de

¹⁴ In de desbetreffende voorziening gingen alle kinderen met een percentage van 70% of minder naar het buitengewoon onderwijs. De andere kinderen mochten naar de vakschool gaan. Dit percentage was een eigen systeem binnen de voorziening en niet gebruikelijk buiten de voorziening.

reden van zijn vreemde schoolloopbaan). Deze dubbele stigmatisering (lage opleiding én instellingsverleden) maakt hem erg beschaamd:

“Maar er zijn sommige mensen ook die, allee: hoe komt toch dat jij maar een A4 gehaald hebt? Ge zijt, zijt toch niet zo een domme. Ja, dat is, dan moet ge dat een keer beginnen uitleggen. Ik kan dat gewoon niet, ik kan dat gewoon niet. Ik ga daar niet beginnen heel mijn leven te vertellen. [...] Ik voel me daar een beetje beschaamd over.” (Frank, 54 jaar)

Anderzijds geven jeugdzorgverlaters ook aan dat ze door de problemen in hun leven ook niet openstonden voor studeren. Er waren andere dingen die op dat moment meer prioriteit verdienden. Dit kan leiden tot spijbelgedrag of schoolmoeheid. Zo vertelt Anna (58 jaar) dat ze wel de kans kreeg om school te volgen, maar deze kansen niet aangreep. Ze zag naar school gaan als een kans om weg te lopen uit de voorziening waar ze de psychologische hulp niet aangeboden kreeg die ze wel nodig had om het seksueel misbruik bij haar thuis te kunnen verwerken. Haar psychische moeilijkheden stonden leren en normaal functioneren op dat moment in de weg. Celine (27) vond school op dat moment niet nuttig en voelde zich anders dan de andere ‘probleemloze’ jongeren:

“Ik heb duizenden projecten op mij gekregen. Allee, ik heb elk traject dat ge kon lopen als niet-schoolgaande kon hebben, maar ik kon me daar echt niet... Dat was echt niet aan de orde bij mij. Ik voelde me daar niet thuis en ik voelde me daar zo anders dan de anderen dat ik, ja, ik voelde mij belachelijk voelde als ik daar tussen die mensen zat. Ik vond dat die over banale zaken praatten. Dan dacht ik van: ma meiske, wat weet jij nu van het leven. allee, dat is belachelijk, want ik was 15 he, maar dat dacht ik dan wel aan het mekkeren waren over hun ma. Dan dacht ik wel van: hou toch uw mond, ge weet niks van het leven. Dat was misschien een beetje arrogant of zo, maar dat dacht ik toen wel. Altijd als ik dan toch op school zat, dacht ik: wat ben ik hier eigenlijk aan het doen op school? Die kunnen mij niks meer leren. Ik sta niet open om te leren.”

Eenmaal men op de arbeidsmarkt terecht komt, stellen zich ook problemen bij het solliciteren binnen de sociale¹⁵ sector. Zo kregen meerdere respondenten tijdens het solliciteren vragen over hun jeugd. Hoe echter op deze vragen antwoorden? Wanneer men open antwoordt, brengt dit niet altijd een positieve reactie teweeg. Zo vertelt Fien (30 jaar):

“Als je solliciteert voor opvoeder vb. en men weet dat je zelf in de bijzondere jeugdzorg hebt verbleven, krijg je (standaard) de vraag ‘of je het wel zou aankunnen’, terwijl andere mensen, waar je evenmin iets van afweet, hetzelfde risico kunnen hebben.”

Echter, ook wanneer je het niet vertelt, heeft het niet altijd zijn voordelen. Celine (23 jaar) was twee jaar niet naar school geweest en werd daarop aangesproken tijdens een sollicitatie. Ze zei dat dit kwam ‘omwille van

¹⁵ Uit het onderzoek blijkt dat de personen die zelf in de sociale sector willen werken vaak geconfronteerd worden met negatieve reacties. Respondenten die eerder een technische job uitvoeren zijn weinig tot niet geconfronteerd geweest met stigma's op het vlak van tewerkstelling.

onvoorziene omstandigheden'. Daardoor creëerde ze al een soort wantrouwen en ze denkt dat ze daardoor niet werd aangenomen.

PLAATSING, EEN VOEDINGSBODEM VOOR PERSOONLIJKE GROEI?

“Ik ben TROTS dat ik in een instelling gezeten heb. Ik mag dat zeggen. Ik ben trots. Want daar heb ik een leven opgebouwd dat een hoeksteen was om mijn verder leven op te bouwen, ik ga het zo zeggen.” (Frank, 54 jaar)

Een plaatsing is echter niet enkel kommer en kwel. Een groot deel van de respondenten houdt een dubbel, zelfs paradoxaal gevoel over aan hun hulpverleningstraject. Ook al zorgt de plaatsing voor een grote verandering en veel verlieservaringen, toch is het niet altijd slecht geweest of heeft het niet altijd geleid tot blijvende problemen of slechte percepties¹⁶. Zo vertellen respondenten hoe hun zelfbeeld een sterke positieve wending kreeg tijdens de plaatsing in vergelijking met hun zelfbeeld vóór de jeugdbeschermingsmaatregel. We onderscheiden een aantal factoren.

PLAATSING ALS CONTRAST MET SITUATIE VOORHEEN

Een groot aantal jeugdzorgverlaters werd geplaatst omwille van misbruik, mishandeling en psychische problemen van één of beide ouders. Vaak kregen deze respondenten in hun kindertijd heel wat moeilijkheden op hun pad. Desondanks de *pains* die hierboven werden beschreven, kunnen ze nu vaak wel vrede nemen met de jeugdbeschermingsmaatregel die hen werd opgelegd. Er zijn bovendien ook heel wat jongeren die (als puber) *zelf de* beslissing namen om thuis weg te gaan. Plaatsing geeft dan een gevoel van zorg, bescherming en veiligheid en zelfs vrijheid in vergelijking met de problemen voorheen: *“een enorm rijkdom op dat moment”* (Marc, 39 jaar).

Vaak gaat het om basisbehoeften die vervuld worden: eten, drinken, veiligheid en een dak boven je hoofd. Deze praktische/fysieke zorg is zeker in het begin van de plaatsing¹⁷, belangrijk en voldoende. Roos (41 jaar) beschrijft deze zorg treffend:

*“Geen vodden meer aan mijn lijf... maar mooie frivole kledij,
Geen sandalen in de winter... maar warme winterlaarzen,
Geen blauwe vlekken meer... maar een mooie gave huid,
Geen elastiek die rond mijn vinger zit... maar een mooie ring,
Geen vette kop meer... maar verzorgde, glanzende haren,
Geen gebroken nagels meer... maar mooie gelakte nagels,
Geen droog hondenbrood meer... maar verse boterhammen met boter,
Geen zure ham meer... maar wel een sneetje jonge kaas,
Geen verdomde havermoutpap meer... maar lekkere cornflakes,
Geen koude koffie meer... maar lekkere warme met een beetje melk”*

¹⁶ Frank is bijvoorbeeld aan de ene kant beschaamd over zijn plaatsing, maar anderzijds zegt hij blij te zijn geweest met de plaatsing. Wie was hij zonder die hulp geworden? Zijn positieve reactie (“ik ben trots”) kan ook gezien worden als een copingmechanisme om met de schaamte over de plaatsing om te gaan (zie 4.3).

¹⁷ Van jeugdzorgverlaters wordt nadien ook meer psychologische ondersteuning verwacht om de problemen te verwerken.

BUITENGEWONE SOCIALE CONTACTEN

Respondenten hebben vaak herinneringen aan bepaalde opvoeders of hulpverleners die specialer waren dan anderen. Zij deden meer dan enkel het benadrukken van negatief gedrag of het wijzen op regels. Zij lieten de jongere hun eigen talenten en krachten ervaren. Celine (26 jaar) getuigt:

“ja, die bleef geloven in mij of die ging mee op zoek naar mijn talenten. Die wist dat ik goed kon omgaan met mensen en die stimuleerde dat, allee ja, ik weet dat niet.”

Het contact met zulke hulpverleners gaf hen een stuk menselijkheid terug, evenals een toegenomen zelfvertrouwen en zelfbeeld. Sommigen hielden zelfs contact met de jongeren na hun verblijf in de voorziening:

“Met sommigen heb ik nog altijd contact. Op mijn 30e verjaardag zijn er nog drie of vier op mijn feestje geweest. Dat wilt al iets zeggen he. Het is niet uit het oog uit het hart, absoluut niet nee.” (Vera, 34 jaar)

Sommige respondenten kregen ook zeer positieve reacties m.b.t. hun plaatsingsverleden: mensen waren zelfs trots op hen omwille van het feit dat ze ondanks de (vaak zware) rugzak, ze het zo goed in het leven maakten.

VOORZIENINGEN ALS POSITIEVE LEERSCHOOL

Jeugdzorgverlaters hebben heel wat vaardigheden geleerd waar ze later in hun leven baat aan hebben. Assertief worden, is zo een vaardigheid waar verschillende respondenten over spreken:

“Daar heb ik mijn snelcursus assertiviteit wel gehad ja, absoluut. Ik heb er eigenlijk wel veel van geleerd, enorm veel van geleerd. Dat was wel nodig gezien mijn opvoeding, zo streng katholiek was.” (Vera, 34 jaar)

Ze hebben sociale vaardigheden geleerd om binnen de maatschappij te functioneren. Daarvan getuigt Marc (39 jaar):

“ik vind dat fantastisch van hun, van de instelling uit, dat ze eigenlijk op anderhalf jaar, dat ik dus op euh, of ja, bijna twee jaar, dat ik op BZW ging, dat [omscholing van sociale achterstand] allemaal rond gekregen hebben. Voor MIJ was de ervaring met jeugdzorg niks als positief.”

Andere vaardigheden waarover men spreekt is het leren *respect* hebben voor anderen. Doordat ze met zoveel verschillende mensen hebben samengewoond, hebben ze het gevoel minder vooroordelen te hebben ten opzichte van andere personen. Anderen geven dan weer het leren plantrekken als een vaardigheid die ze daar hebben geleerd. Koken en poetsen wordt door veel respondenten ook aangegeven als iets wat ze in de voorziening wel hebben meegekregen. Structuur blijkt ook een aspect te zijn dat later in het leven van de respondenten een belangrijke houvast blijkt te zijn. Zo gebruikt Roos (41 jaar) nog steeds de uitgaansregel voor haar eigen kinderen bijvoorbeeld. Peter (37 jaar) vertelt dat zijn voorziening wel heel begaan was. Hij heeft zelfs zijn theoretisch rijexamen gehaald via de voorziening. Dat vond hij wel goed dat ze dat hadden geregeld.

COPINGMECHANISMEN

De respondenten legden een hobbelige weg af tijdens de uithuisplaatsing om hun identiteit vorm te geven. Toch ontwikkelen zij tijdens en na de plaatsing diverse mechanismen om daarmee om te gaan en tonen zij op die manier hun weerbaarheid en agency (Cox, 2011; Schofield, 2001). Zij ondergaan niet alleen hun omgeving, maar zijn zij ook actieve 'agents' die met die context aan de slag gaan.

Sommige respondenten weigerden zich te identificeren met de identiteit van "instellingskind" en probeerden hun eigen leven te behouden, ondanks de moeilijkheden en ook de moed die nodig is om deze weg te kiezen (eventueel met behulp van psychologische begeleiding). Mirjam, een vrouw van 38 jaar, vond die groepsidentiteit erg vernederend. Ze probeerde daarom op zoveel mogelijk vlakken te verschillen met de groep kinderen door zich anders te kleden of andere muziek te beluisteren. Tonen dat je anders was, dat je geen deel uitmaakte van deze groep, was voor Mirjam een manier om haar eigenheid te bewaren.

Anderen hielden zich eerder aan het programma (Cox, 2011; Liebling, 2011). Ze conformeren zich aan de regels die voor hen privileges opleveren (Delens-Ravier, 2005). Zo vertelt Rita (34 jaar) dat zij zich altijd aan de regels hield. Toch begon ze op een bepaald moment drugs te gebruiken. Wegens haar goed gedrag op andere vlakken, moest zij geen plascontroles doen. Op die manier kreeg zij meer ruimte om buiten de regeltjes te lopen.

Ook na de plaatsing, tijdens het moment van de "jongvolwassenheid" (Arnett, 2007), gaat men op zoek naar zichzelf. Hun identiteit wordt weer gevuld met andere rollen dan die van 'instellingskind': ze vinden betekenis in het geloof of worden moeder/vader bijvoorbeeld. Voor sommigen is dit een moeilijk moment (hoe moet ik de rol als moeder invullen als ik nooit een moeder heb gehad?), maar anderen krijgen op deze manier een meervoudige identiteit die hen opnieuw zelfvertrouwen geeft en zin geeft aan het leven¹⁸. Ze kijken weer met een positievere blik naar de wereld. Een belangrijke rol die veel van de respondenten zich toekennen is de rol van de 'ervaringsdeskundige' die ze zowel in hun vrijetijd als soms op professioneel vlak inzetten (Barth, 1990; Juhila, 2004). Ze willen anderen helpen die zelf nog in contact komen met de bijzondere jeugdbijstand of willen het beeld dat er bestaat over jongeren in de bijzondere jeugdzorg veranderen. Ze hopen dus, door zich in te zetten voor de jongeren die dit traject nog moeten doorlopen, het traject voor hen beter te maken. Op die manier is hun verleden niet voor niets geweest:

*Ook door mijn werk heb ik mijn verleden een plaats kunnen geven. Ik ben ervaringsdeskundige in de bijzondere jeugdzorg en vorm zo een brug tussen de verschillende partijen.
(Femke, 31 jaar)*

IDENTITEIT EN VERANDERING OVER DE TIJD? EEN DISCUSSIE

In deze bijdrage hebben we het thema identiteit toegelicht aan de hand van gesprekken met 20 volwassenen met een jeugdbeschermingsverleden. We hebben ons op een aantal mechanismen gefocust die door de meerderheid van de respondenten werden aangehaald: een uithuis-

plaatsing als locatie van verlies alsook van groei. Deze verhalen overschouwend, zien we dan verschillen over de tijd heen? We gaan hierop verder in.

PERCEPTIE VAN JEUGDZORGVERLATERS IN DE NA-OORLOGSE PERIODE

Ondanks de verschillen in de tijdscontext komen veel elementen en thema's terug die de tijdsgeest overstijgen. Veel ervaringen van oudere participanten kwamen ook voor bij de jongere participanten. De perceptie van jeugdbeschermingsinterventies blijft dus ongeveer hetzelfde. Dit is opvallend. Bepaalde mechanismen lijken inherent aan het systeem van opsluiting en vrijheidsberoving, ongeacht de tijd of de ruimte¹⁹:

“Misschien is de eenvoudigste conclusie dat het lijden van vrijheidsberoving intrinsiek is aan opsluiting. Het is eenvoudiger om de vorm ervan te veranderen dan het volledig te elimineren uit de ervaring van opsluiting.” (Crewe, 2011, p. 525)

Opsluiting en (daardoor) ‘uitsluiting’ met als doel integratie²⁰ blijven bijvoorbeeld nog steeds gelden. Daarom denken we dat de verhouding tussen de voorzieningen en de maatschappij nog hetzelfde is gebleven ondanks de verandering van het systeem en de maatschappij doorheen de tijd.

Door oudere respondenten wordt er wel veeleer benadrukt dat zij anders werden opgevoed (meer autoritair) dan nu het geval is, waardoor de verhouding tussen kind en volwassene ook sterker in de verf stond. Er werd weinig naar hen geluisterd.

De aandacht voor een kind met een jeugdbeschermingstraject neemt langzaam toe. Zo wordt er meer ingezet op het begeleid zelfstandig wonen bijvoorbeeld. Organisaties zoals Cachet Vzw en Generation 3000 maken het mogelijk dat jongeren, maar eveneens (jong)volwassenen, hun ervaringen over de jeugdzorg kunnen delen. Op deze manier is het ook meer mogelijk om andere (en meer positieve) narratieven te verspreiden. Rolmodellen kunnen andere jongeren laten zien wat mogelijk is. Dit kan de identiteitsontwikkeling veranderen.

Toch is er nog veel werk aan de winkel. Ook al zijn er positieve ontwikkelingen in het veld, van veel jonge jeugdzorgverlaters kregen we toch nog het bericht dat er te weinig naar hen werd geluisterd (ondanks de veranderingen in het kindbeeld en de rol van participatie).

VERANDERINGEN IN PERCEPTIE BINNEN EEN LEVENSLIJP

“Het gaat niet om wat ge meegemaakt hebt in het leven, maar het gaat om hoe ge het zelf herinnert.” (Vera, 33 jaar)

Niet iedereen verlaat de jeugdzorg op dezelfde manier. Mike Stein (2014) verdeelt de groep zorgverlaters in 3 groepen, gebaseerd op hun weerbaarheid tijdens de transitie van zorg naar zelfstandigheid:

1. De *slachtoffers*, de meest kwetsbare groep, waarbij zorg onvoldoende bleek te zijn om eerdere gebeurtenissen te compenseren en waarbij een intensief natraject belangrijk is;
2. De *overlevers*, die meer labiliteit ervaren en waarbij ondersteuning

¹⁹ Onderzoek uit diverse landen onderschrijft dit gegeven.

²⁰ Dit wordt ook wel de pedagogische paradox genoemd (Dekker, 1990).

- nodig is om hun verdere leven aan te kunnen;
3. De ‘moving on’ groep, die de meeste stabiliteit in hun leven ervaren en het meeste veerkracht hebben.

De vraag die ons echter interesseert is: wat gebeurt er als we verder kijken dan deze transitieperiode alleen? Afgaande op de resultaten in ons onderzoek, merken we dat binnen het traject van elke zorgverlater veranderingen mogelijk zijn. Een ‘slachtoffer’ kan na enige tijd tot de ‘moving on’ groep behoren bijvoorbeeld. En het omgekeerde kan ook waar zijn. Iemand die sterk in zijn/haar schoenen stond bij het verlaten van de jeugdhulp kan door een gebeurtenis net minder weerbaar worden. Hoe zij in het leven stonden als beginnende zorgverlater, is niet altijd hetzelfde als hoe zij op hun 65e in het leven staan en terugblikken op hun leven. De plaats die het contact met de jeugdbescherming inneemt in hun verhaal en de manier waarop zij over de uithuisplaatsing reflecteren, kan doorheen de tijd ook veranderen:

“... ja, ik was daar niet graag omdat ik liever thuis wou zijn, want daar waren ook wel goede dingen thuis, maar achteraf gezien, vind ik het wel goed dat ik daar geweest ben.” (Fien, 33 jaar)

Zo vertelt ook Anna, een vrouw van 58 jaar, hoe haar gevoel en beleving van haar instellingsverleden veranderd is naarmate zij ouder werd en ook stabiel in het leven stond²¹:

“Toen ik 20 jaar was, was ik nog heel razend en boos tegen de maatschappij. Tegen als ge ouder zijt, dan kijkt ge daar wel wat anders tegenover ja. Het is ook, ik denk, als mens, als het wat beter gaat met u, dat ge die dingen ook veel milder kunt bekijken. Tegen dat ge er nog volop inzit in die problemen. Allee, ik bedoel, ik ben jaren kwaad geweest op de maatschappij. Maar nu kan ik het begrijpen en hadden ze [de voorzieningen] het wel goed bedoeld. Toen kon ik dat gewoon niet zien.”

Haar leven veranderde van kwetsbare vrouw naar een vrouw die op haar 58e eindelijk kan zeggen dat ze gelukkig is. Ze vond een aantal jaar geleden een nieuwe man, die haar steun en toeverlaat is en haar de rust en erkenning geeft die ze in al die jaren moest missen.

Er zijn diverse levensgebeurtenissen, persoonlijkheidstrekken en andere aspecten die een rol spelen in die verschuivingen. We geven een globaal overzicht.

Jeugdzorgverlaters krijgen na enige tijd (variërend tussen 25-40 jaar) ‘de klop van de hamer’. Vaak gebeurt dit wanneer hun leven stabiel wordt en er meer tijd en ruimte vrijkomt om terug te blikken op hun leven. Veel jeugdzorgverlaters zaten tot dan in een ‘overlevingsmodus’, zoals het door velen wordt benoemd. Het verwerkingsproces van onderliggende moeilijkheden begint dan pas. Mentale moeilijkheden, maar eveneens fysieke problemen (hyperventilatie vb.) kunnen dan ontstaan. Veel respondenten gaan naar een psycholoog voor verdere verwerking en een groep respondenten verblijft voor een tijdje in een psychiatrisch centrum voor intensieve begelei-

²¹ Het onderzoek van Frechon en Dumaret (2008) toont eveneens aan dat volwassenen die ouder zijn, het meestal beter doen en weinig verschil vertonen met de algemene leeftijdsgroep.

ding. Ze gaan op zoek naar hun roots, naar bepaalde puzzelstukken in hun levensverhaal (dus identiteit) die ze nog missen. Dit wordt niet altijd als een kwetsbaarheid gezien, maar net als een nieuwe start.

De persoonlijkheid van de jeugdzorgverlaters speelt eveneens een belangrijke rol. Jeugdzorgverlaters spreken zelf vaak over hun mogelijkheden en kwetsbaarheden. Deze bepalen volgens hen mee in welke mate ze het verleden een plaats kunnen geven. Intelligentie (leergierigheid, slim zijn²²), (mentaal) sterk zijn, onafhankelijkheid, doorzettingsvermogen, assertiviteit, positivisme, enz. komen vaak terug als positieve eigenschappen. Het gaat volgens Marc (39 jaar) om een bepaalde manier waarop je in het leven staat: *“Je kunt opgeven of ge kunt ook gewoon, ja, de tering naar de nering zetten en gewoon verder gaan”*. Kwetsbaarheden zoals angsten en moeilijkheden met loslaten, druggebruik, enz. maken het leven minder gemakkelijk.

“Hoe ouder men wordt, hoe wijzer”; Door toenemende levenservaring krijgt men meer inzichten in het leven en kan men de jeugdbescherming en zijn praktijken beter begrijpen of naast zich neerleggen. Zo krijgen ze op latere leeftijd meer begrip voor het (moeilijke) werk van opvoeders en bepaalde regels die in de voorziening gebruikt werden. Ook komt er soms meer respect voor hun ouders, als de jeugdzorgverlaters zelf kinderen krijgen en beseffen dat opvoeden niet altijd even evident is.

Met ouder worden vallen bovendien bepaalde negatieve elementen weg. Volgens Marie (49 jaar) valt het minder op dat je ouders geen deel meer uitmaken van je netwerk. Dan wordt dat ‘normaal’, aangezien veel volwassenen hun ouders verliezen (overlijden). Vera (33 jaar) geeft anderzijds aan dat *“als je ouder wordt, wordt er minder over gesproken. Mensen die je kent weten dat [jeugdbeschermingsverleden], maar nieuwe mensen die je leert kennen gaan daar niet meer naar vragen”*.

Er dienen zich op latere leeftijd ook nieuwe mogelijkheden aan. Uit onderzoek over jongvolwassen die de jeugdzorg verlaten, weten we dat veel jeugdzorgverlaters zonder diploma eindigen en moeilijker werk vinden op de arbeidsmarkt (Barth, 1990; Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, & Nesmith, 2001; Dumaret, Donati, & Crost, 2011). Volwassenen van middelbare leeftijd doen het echter beter en vertonen weinig verschil met de algemene leeftijdsgroep (Duncalf, 2010; Frechon & Dumaret, 2008). Ook uit ons onderzoek komt er evidentie daarvoor; diverse jeugdzorgverlaters gaan namelijk vaker verder studeren op latere leeftijd. Op die manier kunnen ze alsnog een diploma halen en een job doen die ze graag doen. Via tweedekansonderwijs en een volwassenopleiding studeren de meesten door voor opvoeder. Ze krijgen op deze manier ook erkenning (iets wat veel jeugdzorgverlaters missen).

CONCLUSIE

In deze bijdrage lag de focus op de identiteitsontwikkeling en – verandering doorheen het leven van jeugdzorgverlaters. Aan de hand van hun verhalen kregen we een beter zicht op dit fenomeen. Uithuisplaatsing is zowel een locatie van preventie en bescherming als een plaats waar men trauma’s en moeilijkheden ervaart en produceert (Comack, 1996, zie Carlton & Segrave, 2011). Enerzijds merken we dat zij veel vertellen over wat niet goed liep in de voorziening en de negatieve gevolgen op hun leven. De reeds bestaande literatuur focust ook voornamelijk op

deze pains van uithuisplaatsing of detentie in het algemeen. Deze kunnen een blijvende impact hebben op het (verdere) leven van de betrokkenen (zie o.a. Crewe, 2011; Goffman, 1991; Rowe, 2011; Sykes, 2007).

Toch merken we anderzijds ook een belangrijke andere boodschap van de respondenten op. De verhalen van deze jeugdzorgverlaters zijn vol van voorbeelden dat ze geen robots zijn, hoewel ze zich soms zo wel benaderd voelen. Ze gaan vaak actief aan de slag met het systeem. Ze stellen zich op als 'agents' en tonen op die manier ook hun weerbaarheid. Persoonlijkheid, veerkracht, zingeving, maar ook andere personen die de 'agency' van de respondenten stimuleren, blijken daarin zeer belangrijk te zijn.

Onderzoek doen naar levensverhalen van jeugdzorgverlaters levert bovendien een aantal nieuwe inzichten op. Doorheen hun levens bieden zich nieuwe kansen, nieuwe bronnen voor zingeving aan. Veel respondenten zijn trots op de weg die ze hebben afgelegd. Velen hebben achteraf naast hun negatieve ervaringen ook wel een goed gevoel. Ze hebben er dingen geleerd die hen uiteindelijk in bepaalde opzichten heeft geholpen²³. Het vinden van en zich kunnen laten gelden binnen andere rollen dan 'ik ben een instellingskind' lijkt ook cruciaal te zijn. Het worden van een opvoeder of 'ervaringsdeskundige' of het vormen van een gezin (ouderschap) zijn voorbeelden die sterk uit de verhalen van respondenten naar boven komen. Uit de verhalen van jeugdzorgverlaters blijkt dat de jeugdzorg nog eerder sceptisch staat tegenover ervaringsdeskundigen vanuit een zekere angst: tonen zij niet te veel emotionele betrokkenheid, te weinig afstand en zijn zij in die rol wel (emotioneel) sterk genoeg? Hoewel deze angst zeker niet altijd ongegrond is, impliceert dit onderzoek dat het kunnen zijn van een 'ervaringsdeskundige' opvoeder, een meerwaarde kan betekenen voor de jeugdzorg. Zij kunnen hun ervaringen functioneel inzetten in de jeugdzorgpraktijk en zo fungeren als rolmodel voor jongeren (ik was ook een instellingskind en zie wat ik van mijn leven heb gemaakt); ze kunnen de jeugdzorg van binnenuit mee sturen (aanpak van hiaten vanuit hun ervaring) en niet onbelangrijk, het kan ook het zelfbeeld en het leven van de persoon in kwestie (ik kan bijdragen aan een betere jeugdzorg) versterken.

Tot slot hebben zowel elementen die hebben geleid tot een plaatsing (o.a. misbruik, mishandeling, armoede, enz.), de plaatsing zelf, als gebeurtenissen later in het leven een bepalende rol op de identiteitsontwikkeling. We mogen dus niet alleen onze focus leggen op de uithuisplaatsing zelf. Het gaat dus eerder om een accumulatie van problemen én mogelijkheden dan een afgebakende impact van plaatsing op zichzelf. Op deze manier is er dus ook sprake van een "iatrogeen effect" van de plaatsing (Carlton & Segrave, 2011; Gatti, Tremblay, & Vitaro, 2009). De verhalen uit ons eigen onderzoek laten dus zien dat onderzoek op lange termijn nodig is. We kregen een bonte mix aan ervaringen. Dit biedt een meer genuanceerd pallet om de beleving en betekenis van een jeugdbeschermingsverleden in een mensenleven te begrijpen en te bestuderen. Referentielijst

23 Deze positieve verhalen zijn mogelijks gekleurd door een vorm van coping, maar dit is moeilijk objectief vast te stellen, iets wat ook niet de bedoeling was van dit onderzoek. Toch is er ook evidentie uit bijvoorbeeld het Nederlands onderzoek van van der Geest en collega's (2013) die ook aangeven dat een deel van hun respondenten een positief gevoel heeft over Deze positieve verhalen zijn mogelijks gekleurd door een vorm van coping, maar dit is moeilijk objectief vast te stellen, iets wat ook niet de bedoeling was van dit onderzoek. Toch is er ook evidentie uit bijvoorbeeld het Nederlands onderzoek van van der Geest en collega's (2013) die ook aangeven dat een deel van hun respondenten een positief gevoel heeft over hun periode. Het biedt structuur, ze hebben leren opkomen voor zichzelf, zijn zelfstandiger geworden, het heeft hen geholpen met het behalen van een diploma en het heeft hen voor erger behoed (p. 24)

REFERENTIELIJST

Abrams, L. (2001). "Blood is thicker than water": family, fantasy and identity in the lives of Scottish foster children. In J. Lawrence & P. Starkey (Eds.), *Child Welfare and Social Action in the Nineteenth and Twentieth Centuries: International Perspectives* (pp. 195–214). Liverpool, UK: Liverpool University Press.

Abrams, L. (2010). *Oral history theory*. London: Routledge.

Anderson, H. (2007). A postmodern umbrella: language and knowledge as relational and generative, and inherently transforming. In H. Anderson & D. Gehart (Eds.), *Collaborative therapy: Relationships and conversations that make a difference* (pp. 7–19). New York: Routledge.

Apfelbaum, E. (2010). Halbwachs and the social properties of memory. In S. Radstone & B. Schwarz (Eds.), *Memories, theories, debates* [pp.77-93]. NY: Fordham University Press.

Arnett, J. J. (2007). Afterword: Aging out of care—Toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development*, 2007(113), 151–161.

Audenhove, S., & Vander Laenen, F. (2011). Zorg voor de toekomst: jongeren uit de bijzondere jeugdzorg in de overgang naar volwassenheid. *Vlaams Tijdschrift Voor Orthopedagogie*, 30(4), 16–28.

Audenhove, S., & Vander Laenen, F. (2014). Transition secured? De beleving van jongeren die de bijzondere jeugdzorg verlaten. In G. Vermeulen & L. Pauwels (Eds.), *Update in de Criminologie VII : actuele ontwikkelingen inzake EU-justitiebeleid, cannabisbeleid, misdaad en straf, jongeren en jeugdzorg, internationale vrede, veiligheid en gerechtigheid, gewelddadig extremisme & private veiligheid en zelfregulering* (pp. 278–303). Maklu.

Audenhove, S., & Vander Laenen, F. (2015). Future expectations of young people leaving youth care in Flanders: the role of personal and social capital in coping with expected challenges: Future expectations and leaving youth care. *Child & Family Social Work*, 1–10.

Barth, R. P. (1990). On their own: the experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7(5), 419–440.

Bosworth, M. (2012). Subjectivity and identity in detention: Punishment and society in a global age. *Theoretical Criminology*, 16(2), 123–140. <http://doi.org/10.1177/1362480612441116>

- Bruner, J. (2004). Life as narrative. *Social Research*, 71(3), 691–710.
- Burke, P. J. (1991). Identity Processes and Social Stress. *American Sociological Review*, 56(6), 836.
- Callero, P. L. (2003). The Sociology of the Self. *Annual Review of Sociology*, 29(1), 115–133.
- Carlton, B., & Segrave, M. (2011). Women's survival post-imprisonment: Connecting imprisonment with pains past and present. *Punishment & Society*, 13(5), 551–570.
- Carrette, V. (2008). *Perspectieven op de effectiviteit van de jeugdhulp. Een verkenning van wetenschappelijke referentiekaders*. Brussel: Kenniscentrum WVG. Retrieved from <http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/perspectieven-op-de-effectiviteit-van-de-jeugdzorg-een-verkenning-van-wetenschappelijke-referentiekaders>
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., & Nesmith, A. (2001). Foster youth transitions to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80(6), 685.
- Cox, A. (2011). Doing the programme or doing me? The pains of youth imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 592–610.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight and tightness: revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509–529.
- Delens-Ravier, I. (2005). Enfermement: le vécu de jeunes. In J. Christiaens, D. Defraene, & I. Delens-Ravier (Eds.), *PROTECTION DE LA JEUNESSE. Formes et réformes* (pp. 153–173). Brussel: Bruylant Bruxelles.
- Den Otter, G. H. J. (1963). *Voogdijkinderen. Enige gedachten over de opvoeding van voogdijkinderen, gebaseerd op de gegevens verkregen uit een interview met 294 oud-pupillen van de vereniging kindverzorg te Rotterdam*. 's Gravenhage: Nijhoff.
- De Wilde, L., & Vanobbergen, B. (2012). *Mag ik dit vertellen? Stemmen uit de Gentse weeshuizen*. Leuven: Acco.
- Dumaret, A.-C., Donati, P., & Crost, M. (2011). After a Long-Term Placement: Investigating Educational Achievement, Behaviour, and Transition to Independent Living: Educational Achievement, Behaviour, and Transition to Independent Living. *Children & Society*, 25(3), 215–227.

Duncalf, Z. (2010). *Listen up!: adult care leavers speak out : the views of 310 care leavers aged 17-78*. Care Leavers Association.

Foucault, M. (2010). *Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis* (6th ed.). Groningen: Historische Uitgeverij.

Frechon, I., & Dumaret, A.-C. (2008). Bilan critique de 50 ans d'études sur le devenir adulte des enfants placés. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, 56(3), 135–147.

van der Geest, V., Bijleveld, C., & Verbruggen, J. (2013). *Vallen en opstaan. Mannen en vrouwen 17 jaar na vertrek uit een justitiële jeugdinrichting*. Amsterdam: Vrije Universiteit en Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

Goffman, E. (1991). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin Books.

Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a life: the emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*, 126, 748–769.

Hammack, P. L. (2008). Narrative and the Cultural Psychology of Identity. *Personality and Social Psychology Review*, 12(3), 222–247.

Heijst, A. van, Derks, M., & Monteiro, M. E. (2010). *Ex caritate: kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19e en 20e eeuw*. Uitgeverij Verloren.

Hood, R., & Joyce, K. (1999). Three generations. Oral testimonies on crime and social change in London's East End. *British Journal of Criminology*, 39(1), 136–160.

Hyde, J., & Kammer, N. (2009). Adolescents' perspectives on placement moves and congregate settings: Complex and cumulative instabilities in out-of-home care. *Children and Youth Services Review*, 31, 265–273.

Irwin, J., & Owen, B. (2005). Harm and the contemporary prison. In A. Liebling & S. Maruna (Eds.), *The effects of imprisonment*. Cullompton, Devon, Verenigd Koninkrijk: Willan Publishing.

Jongerenwelzijn. (2016). Fact sheet Jongerenwelzijn. Retrieved from http://wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/assets/docs/publicaties/andere/fact_sheet.pdf

Juhila, K. (2004). Talking Back to Stigmatized Identities: Negotiation of Culturally Dominant Categorizations in Interviews with Shelter Residents. *Qualitative Social Work*, 3(3), 259–275.

Karmel, M. (1969). Total Institution and Self-Mortification. *Journal of Health and Social Behavior*, 10(2), 134.

Kinderrechtswinkel. (1989). Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) (1989). Verdrag inzake de rechten van het kind aangenomen door de algemene vergadering van de verenigde Naties op 20 november 1989. Retrieved March 23, 2016, from <http://www.kinderrechtswinkel.be/index.php?ID=2700>

Koops, W. (2004). Imaging childhood in European history and developmental psychology. *European Journal of Developmental Psychology*, 1(1), 1–18. <http://doi.org/10.1080/17405620444000067>

Liebling, A. (2011). Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain. *Punishment & Society*, 13(5), 530–550.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (2003). Ethics: the failure of positivist science. In *Turning points in qualitative research. Tying knots in a handkerchief* (pp. 219–237). Walnut Creek: Altamira Press.

Miyahara, M., & others. (2010). Researching identity and language learning: Taking a narrative approach. *Language Research Bulletin*, 25, 1–15.

Pals, J. L. (2006). Narrative Identity Processing of Difficult Life Experiences: Pathways of Personality Development and Positive Self-Transformation in Adulthood. *Journal of Personality*, 74(4), 1079–1110.

Pasupathi, M. (2001). The social construction of the personal past and its implications for adult development. *Psychological Bulletin*, 127(5), 651–672.

Portelli, A. (1998). What makes oral history different. In R. Perks & A. Thomson (Eds.), *The oral history reader* (pp. 63–74). London: Routledge.

Richie, D. A. (2003). *Doing Oral History. A practical guide*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Rowe, A. (2011). Narratives of self and identity in women's prisons: Stigma and the struggle for self-definition in penal regimes. *Punishment & Society*, 13(5), 571–591.

Schofield, G. (2001). Resilience and family placement: a lifespan perspective. *Adoption & Fostering*, 25(3), 6–19.

Sermijn, J. (2008). *Ik in veelvoud. Een zoektocht naar de relatie tussen mens en psychiatrische diagnose*. Leuven: Acco.

Sermijn, J., Loots, G., & Devlieger, P. (2005). In dialoog rond het zelf: van een modern Cartesiaans zelf naar alternatieve opvattingen rond zelfheid. *Tijdschrift Voor Familietherapie*, 111(2), 117–153.

Stein, M. (2014). *Young people leaving care. Supporting pathways to adulthood*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Sykes, G. M. (2007). *The society of the captives*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Tausig, H. N., Clyman, R. B., & Landsverk, J. (2001). Children who return home from foster care: a 6-year prospective study of behavioral health outcomes in adolescence. *Pediatrics*, 108(1), 1–7.

Thomas, C. W. (1977). Theoretical perspectives on prisonization: A comparison of the importation and deprivation models. *J. Crim. L. & Criminology*, 68, 135.

Unrau, Y. ., Seita, J. R., & Putney, K. S. (2008). Former foster youth remember multiple placement moves: a journey of loss and hope. *Children and Youth Services Review*, 30, 1256–1266.

Van den Bergh, B. (1998). kindbeeld in context: wisselwerking tussen de maatschappelijke en wetenschappelijke benadering van kinderen. *Van Den Bergh, B. (1998).*, 4, 92–115.

Winter, K., & Cohen, O. (2005). Identity issues for looked after children with no knowledge of their origins: implications for research and practice. *Adoption & Fostering*, 29(2), 44–52.

Yow, V. R. (1994). *Recording oral history: a practical guide for social scientists*. California: Sage Publications.